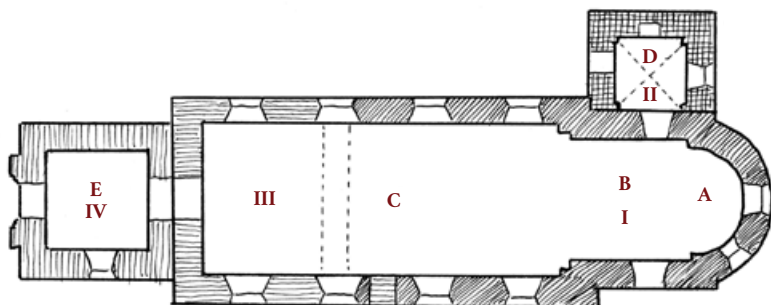


Frinnaryds kyrka





A=absid

B=kor

C=långhus

D=sakristia

E=torn

I=tidig medeltid

II=hög-/senmedeltid

III=1858

IV=1888

Foto: Robin Gullbrandsson

Tryckt med generöst bidrag från Claes och Greta Lagerfelts stiftelse

Grafisk form och produktion: Pernilla Stridh, Fras och form AB

Tryck: Larsson Offsettryck AB

ISBN: 978-91-7962-187-2

©2023 Linköpings stifts kyrkoberskrivningskommitté

www.svenskakyrkan.se/linkopingsstift

Frinnaryds kyrka

Robin Gullbrandsson

Med förord av Annika Johansson

Linköpings stifts kyrkor

Korta vägledning utgivna av Linköpings stifts
kyrkobeskrivningskommitté: Anita Löfgren Ek, Jan Eriksson,
Robin Gullbrandsson, Annika Johansson, Gunnar Nordanskog,
Mattias Sörensen och Eva Nyström Tagesson

Välkommen till Frinnaryds kyrka

Av *Annika Johansson*, präst och ordförande
i Linköpings stifts kyrkoberskrivningskommitté

Vad tänker man på när man kommer in i en kyrka? Kanske blir det en tidsresa i minnen bakåt i tiden, påminnelser om sådant man har upplevt i en kyrka tidigare. På vägen in i kyrkan har man ofta också passerat gravar på kyrkogården, det säger något om att det här är på riktigt, en kyrka har att göra med liv och död, glädje och allvar.

Kyrkan är och förblir helig genom de gudstjänster som firas här, en uppkoppling till en Gud som fortsätter att vilja närma sig människan genom ord och sakrament.

Frinnaryds kyrka är i grunden en gammal kyrka, men också den har gjort sin tidsresa. Mycket har förändrats i enlighet med nya tiders smak och tankar om hur man bäst ska gestalta det heliga som en kyrka vill berätta om. Men innan man möter kyrkorummet som på många sätt känns modernt kommer man in genom en tornportal som är nyromansk, och man kan i kyrkan se koret med sin absid som också hälsar till oss från medeltiden.



Kyrkorummet mot öster

Kyrkans förändring genom reformationen innebar till exempel att helgonaltaret, troligtvis vigd åt S:t Lars, Mariaaltaret och andra altaren i kyrkan togs bort. Också det träskrank som fanns i många medeltida kyrkor, som markerat gränsen mellan folket och det allraheligaste i koret, togs bort. En altarring kom till och ordets predikan markerades tydligare med en predikstol.

Det finns en rörelse i kyrkorummet både i tiden och i rummet, när vi är i en kyrka blir vi en del i den



rörelsen. Längst ner i kyrkan hänger votivskeppet. För oss kan votivskeppet få peka ut en riktning, från kyrkans ingång mot triumfkrucifixet och koret med altaret. När man rör sig framåt i en kyrka så är det också en symbol för att man rör sig mot Gud och evigheten, mot den Gud som vill möta oss i dopet, nattvarden och ordet. Martin Luther menade att helighet var att upphöra med inkröktheten i sig själv och i stället vändas utåt till tjänst för andra. Så är rörelsen tillbaka till kyrkbänken efter att man tagit emot

sakramentet och också rörelsen ut ur kyrkan en rörelse mot att tjäna Gud i vardagen, en sändning som ofta görs tydlig genom välsignelsen "Herren välsigne er och bevarer er...".

Och vad tänker man på när man lämnar kyrkan? Vi går till uppgifter som är just våra, men vi går aldrig ensamma. När processionskorset som står framme i koret bärs före oss på vägen görs det tydligt att vår rörelse i rum och tid har heligt sällskap.

Frinnaryds kyrka

Av Robin Gullbrandsson

Socknen

Frinnaryds socken sträcker sig från sjön Ralångens nordspets upp mot östgötagränsen, det är ett böljande landskap med omväxlande skog, åker och hagmark. Om forntida bosättningar minner flera gravfält på höjdryggarna, ett av dem ligger strax sydost om kyrkbyn. Frinnaryd ingick i det historiska smålandet Vedbo, mer precis i det som var Norra Vedbo härad och som under en stor del av medeltiden löd under Östgöta lagsaga. Namnet Frinnaryd omnämns i skrift första gången omkring 1300 som "Frinnarydhum" och kan tolkas som mansnamnet "Frinne" och ändelsen -ryd som avser en röjning, alltså där Frinne röjde ny mark. Sådana orsnamn tolkas av ortnamnsforskningen som tecken på brytning av ny bygd under vikingatid och medeltid. År 1641 kom Frinnaryd att ingå i Visingsborgs grevskap. Tidigare hade Frinnaryd varit annexförsamling till Linderås. Greve Per Brahe d. y. upphöjde Frinnaryd till eget pastorat och skänkte de hemman som blev kyrkoherdeboställe. Formellt förblev Frinnaryd eget pastorat till 1930 då det åter blev annexförsamling till Linderås. Från 1962 kom

det att ingå i Bredestads pastorat, ombildat 2006 till Aneby pastorat.

Kyrkobyggnaden idag

Frinnaryds kyrka ligger med vid utsikt på en höjd över stations-samhället med samma namn. Runt kyrkan ligger en mindre kyrkby, med den gamla prästgården och skolan, omgiven av öppen odlingsmark. Genom sina om- och tillbyggnader ger kyrkan idag intryck av en typisk 1800-talskyrka med vita spritputsade gråstensmurar och stora regelbundna fönsteröppningar. Men går man runt kyrkan upptäcker man det smalare romanska koret med sin absid och den hög- eller senmedeltida sakristian på nordsidan. Sin nuvarande prägel fick kyrkobyggnaden genom förlängning åt väster 1858 och tornbygget 1888. Tornet kröns av en kopparklädd huv med lanternin, spira och urtavlor. Med de rundbågiga muröppningarna, kring tornportalerna med fint arbetad sandsten och i ljudöppningarna med dito mittkolonetter, anspelar tornet på kyrkans romanska ursprung. Skeppets spåntak är sedan 2022 ersatt med kopparplåt medan kor, absid och sakristia ännu har kvar spåntäckning. Spån har varit kyrkans taktäckningsmaterial sedan den byggdes. Från 1691 finns en uppgift om hur mycket spån varje hemman i socknen skulle leverera.



Kyrkorummet mot väster

Kyrkans huvudingång är genom den nyromanska tornportalen. Det luftiga kyrkorummet präglas idag av 1800- och 1900-talens renoveringar, inte minst arkitekt Erik Lundbergs restaurering 1968–1969. Enstaka inredningsdetaljer och inventarier berättar om kyrkans äldre historia.

Byggnadshistoria

När socknen uppförde sin stenkyrka är höljt i dunkel, men det var troligen under 1100- eller 1200-talet. Det i förhållande till långhuset rätt stora absidkoret talar för att bygget kan ha skett under 1200-talets första hälft. Myntfynd gjorda vid utgrävningar i samband med res-



Korfönstret

taureringen 1968–1969 styrker detta antagande. Frinnaryd och Bredestad är de enda bevarade romanska absidkyrkorna i det forna Vedbo. Idag syns inte mycket av medeltiden, men på insidan av långhusets södra mur finns markeringar i putsen som hjälper oss att förstå hur det medeltida kyrkorummet såg ut. Högt upp syns konturerna av två små rundbågiga fönster, de enda som då gav ljus åt långhuset. Mellan dagens fönster syns också läget för den gamla sydportalen som var kyrkans ursprungliga huvudingång. Innanför sydporten hade dopfunten då sin plats för att bokstavligt markera inträdet i den kyrkliga gemenskapen.

Mot koret får vi tänka oss en triumfbåge som var betydligt mindre än den nuvarande, kanske försedd med ett träskrank. Söder om triumfbågen hittades vid utgrävningarna 1968 resterna av ett helgonaltare som bör ha varit vigd åt kyrkans skyddshelgon, enligt en tradition rörde det sig om Sankt Lars (i närområdet vet vi att Adelövs och Svarttorps kyrkor var helgade åt honom). Norr om triumfbågen fanns i vanlig ordning Mariaaltaret, dess skulptur är sedan 1829 försvunnen. Ovanlig är upptäckten av fundamentet till ett altare placerat mitt i triumfbågen. En möjlig parallell till detta har hit-

tats i Sankt Lars kyrka i Linköping. Ett sådant altare kan ha varit vigd åt det Heliga korset eftersom triumfkrucefifixet hade sin plats ovanför. Men sådana korsaltare är främst kända från större kyrkor vilket väcker frågor om Frinnaryds status under medeltid. Det förhållandevis stora absidkoret med högaltaret och förekomsten av ytterligare tre altaren i långhusets östra del indikerar en rik liturgi. Under högmedeltiden byggdes en kryssvälvd sakristia norr om koret för att säkert kunna förvara kyrkans värdesaker.

Från tiden efter reformationen har vi rikligare med källmaterial till kyrkans historia. År 1640 skänktes till exempel en altaruppsats med en oljemålning föreställande Nattvarden och i övrigt skickligt bildhuggeriarbete. Målningen var gjord av "Mäster Johan Conterfejare", det vill säga greve Per Brahe d. y:s hovmålare Johan Werner d.ä. Donatorer var löjtnanten Jöran Torelsson Kåse till Hästeryd och dennes måg, ryttmästare Jakob Jakobsson Pistol till Kvarnstad, vilka även skänkte många andra inventarier till kyrkan. Båda kom att få sina gravar inne i kyrkan. I korgolvet minner en kalkstensplatta om ätterna Pistols och Skarpenfelts gravkammare under

kyrkgolvet. Här tillkom 1741 också en murad grav åt senare ägare av Kvarnstad, fänriken Johan Rosenqvist med familj.

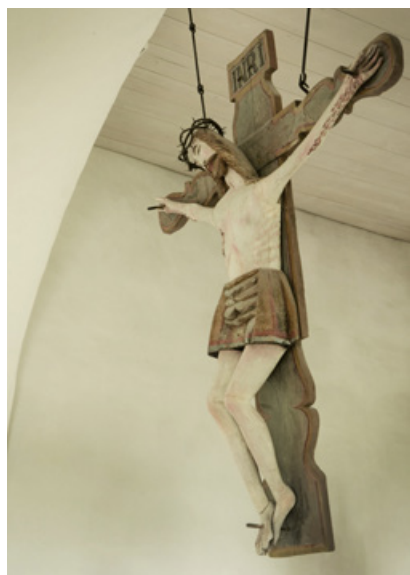
År 1659 slog blixten ned i kyrkan och brände av taken. Man kan på vinden ännu se de skörbrända stenarna i östra gavelröset. En del av inventarierna kunde räddas. Efter detta återställdes kyrkan och moderniserades. Från denna tid är troligen det vinkelbrutna fönstret i södra absidmuren där man på 1920-talet hittade rester av en dekorativ kalkfärgsmålrad omfattning i renässansstil. Åtminstone vid denna tid, kanske även tidigare, hade kyrkorummets väggar målningar, varav rester ska finnas under putsen. Kyrkan försågs med predikstol i bildhuggeriarbete med målade skildringar av evangelisterna. År 1693 byggde Eksjö stads snickarmästare Måns Börjesson och Lars B. Höfling nya bänkar samt läktare i väster och norr. Det finns en bänklängd från 1695 bevarad där det framgår var varje hemman hade sin plats i kyrkan. På läktarna satt socknens ungdom. Tillsammans med de plana brädtagen kom läktarna att dekoreras i barockstil år 1744 av målarmästaren Peter Wadsten från Eksjö. På läktarna målades med oljefärg de tolv apostlarna, i långhustaket Gud



Bänkinredning av Erik Lundberg

i en sol omgiven av de fyra evangelisterna med sina symboler. År 1763 kompletterades utsmyckningen med en målning i kortaket av Jesu dop. Rester av de dekorerade inmertaken lär finnas på korvinden.

År 1858 genomgick kyrkan en radikal modernisering för att skapa ett ljus och rymligt rum i tidens anda. Västmuren revs ner och kyrkan förlängdes drygt sex meter åt väster. Dagens stora, regelbundet utplacerade fönster bröts upp och gavs en stram nyklassicistisk stil. Kyrkan fick sin nya ingång i väster, sydportalen murades igen och det timrade vapenhuset revs. Inred-



Triumfkrucifix

ningen tycks till stor del också ha förnyats. Kvar från denna tid finns den rikt utsirade predikstolen i sen empirestil och läktaren med sin orgel. Likt de flesta andra kyrkor i bygden hade det dessförinnan sagnats ett orgelverk.

År 1888 avslutades kyrkans yttre förnyelse med bygget av ett präktigt västtorn ritat av arkitekten Hugo Hammarskjöld som även ritat tornet i grannkyrkan Marbäck. Fram till dess hade klockorna hängt i en fristående klockstapel söder om koret. Några år senare insattes också ett tornur. Kyrkorummet moderni-

serades både 1888 och 1898. En gjutjärnskaamin insattes liksom nya bekvämare ådringsmålade bänkar (några står idag uppe i tornet). Absidens östfönster förstörades och fick en gjutjärnsbåge med kulörta glas. Väggar och valv fick dekorationer med schablonmåleri och det vid tiden obligatoriska språkbandet i korbågen. Smaken ändrades snabbt för hundra år sedan, redan 1926 följde en ny renovering. Då fick absidfönstret sin glasmålning föreställande Kristi uppståndelse, utförd några år tidigare av glasmålerifirman Puhl & Wagner i Berlin och egentligen avsedd för Väne-Ryrs kyrka i Västergötland. Nya dekorationsmålningar utfördes på väggarna.

Det är arkitekterna Erik Lundberg och Uno Söderbergs restaurering 1966–1969 som i hög grad har skapat dagens kyrkorum. Lundberg var en av 1900-talets mest kända kyrkorestaurerare, men också kritiserad för att han valde att föra in modernt formspråk i medeltidskyrkorna. Men som en röd tråd hos Lundberg går omsorgen om kvalitativa naturmaterial, känsliga ytbehandlingar och en hög hantverkskicklighet. Frinnyrd kom att bli hans sista kyrkorestaurering, han dog under projektet och kompanjonen Söderberg fick föra arbetet till

slut. Det förra sekelskiftets dekorationsmålningar kalkades i vanlig ordning över. Karaktärsskapande i restaureringen är bänkarna med sina sinnrikt utformade hopfogningar och den tunna färglasyren, utvändigt trävitt, invändigt ”höstlövsbrunt”, inspirerat av färgerna vid en promenad på kyrkogården.

Andra typiskt ”Lundbergiska” inslag är altaret i putsat tegel och kalksten, sakristians bönealtare och mönsterlagda tegelgolv, kyrkorummets kalkstensgolv (med golvvärme från början), korets nakna brädtak, de skinnklädda entrédörrarna och de specialtillverkade mässingsarmaturerna över bänkkvarteren. Vid detta tillfälle återfick det senmedeltida triumfkrucifixet sin gamla plats mellan kor och långhus som betydelsefullt blickfång.

Inredning och inventarier

Den runda dopfunten av sandsten är kyrkans äldsta inventarium, troligen från 1200-talets första hälft och kan vara samtida med bygget av stenkyrkan (uttömningshålet skvallrar om detta eftersom man vid seklets mitt upphörde att sänka ned hela barnet i dopvattnet). Cuppans yta höggs enligt uppgift om år 1872 då även nuvarande fot tillkom. Eventuell dekor försvann då, men en



Dopfunten

ursprunglig liten bladfris finns kvar längs underkanten på cuppan. Den tillhör en grupp av sex nästan identiska dopfuntar som tros komma från en stenhuggarverkstad verksam i södra Vätterbygden. De andra funtarna finns i Bälaryd, Gränna, Styra och Åsbo i Östergötland och ända borta i Tådene i Västergötland.

Från senmedeltiden stammar triumfkrucifixet som i sitt enkla utförande bör vara ett lokalt arbete, uppenbarligen moderniserat med nytt kors och bemålning under 1600- eller 1700-talet. Det restaurerades 1926 efter att ha legat i bitar i tornet under lång tid. Från 1400-talet finns ett litet förgyllt ciborium av koppar som var avsett att förvara oblater. Det kröns av en



Ciborium, förvaringskärl för det invigda nattvardsbrödet

spetsig spira med kors och bär den graverade inskriptionen "JESUS" med gotiska bokstäver.

Predikstolen är tillverkad 1858 med reliefer som symboliserar Tro, Hopp och Kärlek. På predikstolen står ett äldre timglas för att prästen och församlingen skulle kunna hålla reda på längden på predikan.

Orgeln byggdes 1858 av orgelbyggaren Erik Nordström från Flisby som ett åttastämmigt verk med en manual och bihangspedal. Dagens orgelverk från 1969 är tillverkat av firman Gebrüder Jemlich från Dresden i dåvarande Östtyskland. Fasaden och sex stämmor är dock bevarade från den ursprungliga orgeln.



Predikstol

Kyrkans nattvardsservis i silver är tillverkad 1855 av mästaren A. G. Carlberg i Eksjö. Det ersatte det äldre silver som stals vid ett inbrott 1829. Sockenbudstyget som togs med vid besök i hemmen är tillverkat av en annan Eksjömästare, Johannes Lagerdahl kring 1800.

Bland inventarierna märks också fyra gustavianska tennljusstakar och två ovanliga gjutna empireljusstakar (märkta "SUPER FIN COMPOSITION"), tillverkade av tenngjutaren, rådmannen och riksdagsmannen Nils Justelius i Eksjö. Kyrkan har två brudkronor, från 1923 respektive 1600-talet.

Kyrkan har ett antal fina textilier. Främst märks kormattan av Agda



Nattvardsservis

Österberg, Varnhem. Från hennes ateljé kommer även en mässhake från 1967. Den äldsta bevarade mässhaken är från 1806 i svart sammet med galoner och dekorationer i silver.

En mässhake i venetiansk siden-damast är tillverkad av Ersta kyrkotextil 1927. Två antependier är tillverkade av Licium på 1940-talet.

Bland övriga inventarier märks ett votivskepp och på platsen för det gamla Mariaaltaret en skulptur av Maria med barnet av Eva Spångberg.

Tornets tredje våning är inrättat som ett enkelt museum med flera intressanta föremål. Här märks bland annat den gamla järnbeslagna sockenkistan från 1826 med tre lås, fattigbössan, spelbord, pedal, pall och trumpetstock från Nordströmorgeln och kyrkans boksamling.

I tornets översta våning hänger de båda klockorna. Storklockan är omgjuten 1766 av klockgjutare Elias Fries Thoresson i Jönköping. Lillklockan blev gjuten 1833 "under Carl XIV Johans fridsamma regering" av M. A. Rönnblom i Jönköping, varvid malmen från den gamla mellan- och lillklockan användes.



Svart mässhake från 1806

Kyrkogården

I sin medeltida utsträckning var kyrkogården betydligt mindre än idag och sträckte sig söder och öster om kyrkan. Åt väster utökades kyrkogården 1886 inför tornbygget och åt norr 1941. År 1959 uppfördes ett bårhus. År 2010 anlades en minneslund. Kyrkogården omges av en kallmurad stenmur. En sådan omnämns redan 1782 då dess underhåll delades mellan socknens hemman då kyrkan och kyrkogårdens underhåll var ett gemensamt ansvar för alla gårdar. Tidigare var det troligen som på andra håll en hägnad av trä. De båda ingångarna

Källor och litteratur

Frinnaryds kyrkoarkiv, sockenstämmo-protokoll och kyrkoräkenskaper (excerperat via Arkiv digital)

Agertz, Jan. 2008. *Om ortnamnen i Jönköpings län. Småländska kulturbilder 2008*. Jönköping.

Haas, Jonas. 2006. *Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning. Frinnaryds kyrka. Jönköpings läns museum. Byggnadsvårdsrapport 2006:86*.

Sjöstrand, Henry. 1980. *Från Svartebro till Socknamon*. Tranås.

Småland – landskapets kyrkor. 2006. Stockholm.

Upmarck, Gustaf. 1925. *Guld- och silversmeder i Sverige*. Stockholm.

i söder har kvar vackra smidesgrindar från mitten av 1800-talet, läsbara för att förhindra att besökare glömde stänga grindarna och därmed lät kreatur komma in och störa friden, samt inte minst beta det hö som brukade tillfalla klockaren.

Innanför murarna växer en krans av äldre askar och lönnar, tänkt både som prydnad och för att rena luften från "onda dunster" från gravarna. Gravkvarteren definieras av häckar och grusgångar. Söder och väster om kyrkan finns flera påkostade familjegravar från decennierna kring 1900.



Frinnaryds kyrka